

Singles a jejich vztahy; kvalitativní pohled na nesezdané a nekohabitující jednotlivce v České republice*

MARCEL TOMÁŠEK**

Institut pro výzkum reprodukce a integrace společnosti,
Fakulta sociálních studií MU Brno

Singles and Their Relationships: A Qualitative Look at Single and Non-cohabitating Individuals in the Czech Republic

Abstract: In a qualitative study of single people conducted in 2003 one particular finding stood out: a significant number of the interviewees (economically independent and without a partner) revealed their involvement in various other forms of regular or even long-term relationships. In an analysis of in-depth interviews conducted in 2003-2005 the following categories of alternative relationships were identified as typical for the social context of contemporary Czech society: 'relationships with married lovers', 'weekend marriages', 'long-distance relationships', 'one-night stands', 'open relationships', 'lover in case of need', and 'relationships to prove oneself'. The existence of relationships that are not long-term or reproduction-oriented is not a result of any deliberate strategy but is rather a consequence of the complex changes in mentality and behaviour that occurred in the 1990s. These shifts, for example, relating to professional commitment and career satisfaction, tend to be understood as the explicit result of labour-market pressures on individual actors, but research has shown that, even at the level of individual actors, alternative approaches to partner relationships and reproduction are much more the result of people adopting and internalising post-1989 cultural templates.

Sociologický časopis/Czech Sociological Review, 2006, Vol. 42, No. 1: 81-105

Úvod

Je těžké si nepovšimnout, jak dalece je současný mediální prostor zaplňován prezentací často poněkud rozpačitých postav, které už i v češtině označujeme jako *singles*. Americké televizní seriály pevně si udržující pozici na českých obrazovkách (*Sex ve městě*, *Přátelé*, *Mc Bealová*) prezentují humorným způsobem život *singles*. Českému publiku se zápletky mohou zdát poněkud pubertální, ale i tato žertovná me-

* Tato studie vznikla s podporou Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy – výzkumný záměr „Reprodukce a integrace společnosti“ (MSM0021622408).

** Veškerou korespondenci posílejte na adresu Mgr. Marcel Tomášek, Institut pro výzkum reprodukce a integrace společnosti, Fakulta sociálních studií MU, Joštova 10, Brno 602 00, e-mail: tomasekm@fss.muni.cz

diální reprezentace poukazuje na závažné změny, k nimž dochází v oblasti intimních vztahů v současné společnosti. V západní sociologické literatuře bývá již delší dobu vyčleňována nová životní fáze, která bývá označována jako „pozdní mladost“, „mladá dospělost“ nebo „post-adolescence“ [Heath, Cleaver 2003] a která je charakteristická tím, že v životě dnešních dvacátníků, dvacátnic a třicátníků a třicátnic chybí něco z definičních charakteristik tak, jak jsou spojovány se stádiem dospělosti (vlastní rodina a děti). Objevuje se nová životní etapa,¹ která tlačí fázi mládí hluboko do dospělosti a ukusuje takto z této životní fáze, která do nedávna byla pro většinu populace součástí dospělého života [du Bois-Reymond 1998]. Jak tyto změny prožívají a vypořádávají se s nimi lidé v české společnosti, v níž se neprosazoval tento model postupně od 60. a 70. let tak, jak se to dělo na západě, ale prosadil se náhle v 90. letech? S tím, jak si mnozí z těch, kteří dospívali s koncem 80. let, osobně na své vlastní kůži uvědomují závažné posuny v očekávání naplňování partnerských vztahů ze strany blízkého okolí (nedošlo-li by ke změnám v roce 1989, bylo by velice pravděpodobné, že reálně socialisticky by ve svých 26 letech, tj. ve věku, kdy dnes lidé teprve začínají brát v úvahu možnost sňatku, měli rodiny s dvěma dětmi), lze opravdu říci, že jsme svědky radikální sociální změny na úrovni osobních vztahů, která ale souvisí s širšími změnami v české společnosti po r. 1989.

Sociologicky lze tyto změny charakterizovat v obecnějších termínech reflexivní modernizace a transformace intimity [Giddens 1991; 1992; 1994] a individualizace [Beck 1992; Beck, Beck-Gernsheim 1995; Beck, Beck-Gernsheim 2002; Bauman 2001]. Přestože, na rozdíl od předem narýsovaných a standardizovaných biografií typických pro předešlá historická období, jsou v „pozdní modernitě“ osobní biografie reflexivně konstruovány, vychází tyto změny z konkrétních společensko-ekonomických zdrojů.

Zdroje této změny lze na jedné straně postřehnout z hlediska tlaků na pracovním trhu [Beck 1992; Beck, Beck-Gernsheim 1995; Beck, Beck-Gernsheim 2002; Bauman 2001]. Zaměstnanecká pozice stále více strukturuje životní podmínky a intimní vztahy v mnoha zaměstnaneckých skupinách prostřednictvím požadavku flexibility pracovní síly (včetně „geografické flexibility“). Na druhé straně jsou zdroje změny indikovány na úrovni prosazujících se kulturních modelů [Bellah et al. 1985; Lash 1978].

Mění se charakter partnerských vztahů a situace v České republice

Heath a Cleaver [2003] v rozsáhlé kvalitativní studii realizované v Southamptonu prokázaly, že současné trendy ve Velké Británii vedou k situaci, kdy určité skupiny mladých lidí, především absolventi/absolventky univerzit, ale nejen oni, často žijí dlouhodobě bez partnera/partnerky, což s sebou nese život v různorodých nezávisle uspořádaných domácnostech. Upřednostňování vlastní kariéry nezřídka vyžaduje geografickou mobilitu naplňovanou často na úkor formování partnerských vztahů.

¹ „Post-adolescence“ především jako důsledek prodlužování vzdělávacího procesu byla poprvé prezentována Gallandem [1984].

hů. Zároveň se ovšem prosazují partnerské vztahy, které nesdílejí domácnost.² Přestože vysvětlením může být podle Heath a Cleaver, že mnoho mladých lidí doposud nezvažovalo možnost kohabitace nebo sňatku vzhledem k tomu, že se cítí být nepřipraveni, stále častěji tento narůstající trend bývá připisován typu vztahu: „spolu, ale odděleně“ („living apart together“ – LAT), tedy párům, které se záměrně rozhodly žít odděleně.³ Prosazování se typu vztahu „spolu, ale odděleně“ vedle vztahů na dálku [Rhodes 2002] je právě příkladem probíhajících změn v charakteru partnerských vztahů.

Pozdější utváření společné domácnosti mezi současnými post-adolescenty je často charakterizováno jako oddálená transformace, což může naznačovat, že kdyby nebylo omezujících faktorů, většina mladých dospělých by preferovala život spíše s partnerem než sami nebo s přáteli.⁴ Přestože posun sňatkového věku je spojován s nárůstem kohabitace, skutečností je, že podíl mladých lidí, kteří odchází z domova za účelem sňatku nebo kohabitace a souběžného vytvoření nové domácnosti se ve Velké Británii dlouhodobě snižuje.⁵

Jak vyplynulo ze sčítání lidu v roce 2001, 12 % obyvatelstva v ČR žije v jednočlenných domácnostech [SLDB 2001, cit. dle Radimská, Tomášek 2003: 10]. Výraznou část těchto cenзовých domácností tvoří domácnosti samostatně žijících důchodců/důchodkyň (téměř polovina) a zároveň, narozdíl od samostatně žijících otců, do této kategorie nespádají svobodné a rozvedené matky žijící společně s dětmi. Podobně tato kategorie registruje spíše omezeně rozsáhlý sektor samostatných mladých lidí vzájemně sdílejících mnohačlenné domácnosti, obzvláště ve větších městech, nebo naopak registruje páry žijící odděleně v samostatných domácnostech. Přesto lze říci, že i z prostřednictvím sčítání lidu získaných dat jednoznačně vyplývá nárůst kategorie domácností mladých jednotlivců – v roce 1961 žilo samostatně 5,6 % osob ve

² Tak například v šetření realizovaném v r. 1998 ve Velké Británii 1/4 nikdy nesezdaných bezdětných mužů ve věku do 35 let a 1/3 jejich ženských vrstevníků participovala v alespoň 6 měsících trvajícím partnerském vztahu nesdílejícím domácnost. 2/5 těchto vztahů trvalo alespoň 2 roky [Ermisch 2000, citováno podle Heath, Cleaver 2003: 148].

³ Francouzská studie těchto párů naznačuje, že 2/3 z těchto párů vysvětlují toto uspořádání vztahu vnějšími vlivy jako rodinnými nebo pracovními závazky s tím, že zbývající třetina žije záměrně odděleně, aby si udržela svou nezávislost [Villeneuve-Gokalp 1997]. Ve Velké Británii (British Household Panel Survey) více než 60 % párů žijících „spolu, ale odděleně“ sdělilo, že toto uspořádání jim vyhovuje na permanentní bázi [Ermisch 2000, citováno podle Heath, Cleaver 2003: 149]. Podobné trendy byly indikovány i výzkumy prováděnými od začátku 90. let ve Skandinávii [Trost 2003; Levin 2004].

⁴ Černá se pokusila o jisté srovnání pohledu na kohabitaci, manželství a rodinu v ČR a Velké Británii na základě Evropské studie hodnot (1990 a 1999) [2005: 87–95] a konstatovala přibližování se pohledů (např. narůstající souhlas s tvrzením „manželství je zastaralá instituce“ v různých segmentech populace) i přes zpožděnou dynamiku změny postojů a nárůst plurality názorů v ČR.

⁵ Podíl mladých lidí odcházejících z domu za tímto účelem se ve Velké Británii snížil – na konci 70. let a v 80. letech 60 % žen a 55 % mužů ve srovnání s 46 % žen a 38 % mužů opouštějících domácnost rodičů v 90. letech [Ermisch, Francesconi 2000 citováno podle Heath, Cleaver 2003: 146].

věku do 29 let, v roce 2001 to bylo již 15,7 % [SLDB 1961, 2001, cit. dle Radimská, Tomášek 2003: 10].⁶

Přestože v současném českém diskurzu sociologie rodiny a z něho vycházejících výzkumů je nesezdané soužití (kohabitate) interpretováno jako bezprostřední alternativa předcházející manželství⁷ nebo jej případně spíše výjimečně nahrazující [např. Kuchařová, Nedomová, Zamykalová 1999; Paloncyová 2002a; Paloncyová 2002b], zdá se být mnohdy bližší spíše tomu, co bývá zahrnuto pod označení *singlovství*, tj. životu jednotlivce (např. menší pravděpodobnost sdílení příjmů a plánování dětí). V podmínkách, kdy kohabitate je brána obecně jako pozitivní zkušenost, lze předpokládat, akcentujeme-li tezi Axinn a Berber [1997], že nesezdané soužití s sebou nese i nárůst pozitivních postojů k *singlovství* a s ním spojených nových a méně tradičních uspořádání partnerských vztahů.

I přesto, že od 90. let jsou v ČR registrovány závažné změny v reprodukčním chování, snížená porodnost a nárůst bezdětnosti u žen do třiceti let věku [Juříčková 2005] na jedné straně a intenzivní vzestup počtu dětí narozených neprovdaným matkám na straně druhé, posunům v modelech partnerského chování, s nimiž je tato změna spojena, nebyla věnována hlubší pozornost. I poslední empirické šetření zaměřené specificky na mladou generaci [VÚPSV 2003], přestože indikovalo, že přibližně 1/3 mladých lidí ve věku 20 až 35 let žije mimo manželství a ani nekohabituje [Ettlerová, Matějková 2004], nevěnovalo charakteristikám uspořádání partnerských vztahů v tomto segmentu populace pozornost. Podobně neúplný obraz uspořádání partnerských vztahů je generován na základě výsledků sčítání lidu, domů a bytů [např. Paloncyová 2004]. Takto v ČR je *a priori* partnerství, respektive partnerské soužití designováno jako manželství (bez ohledu na sdílené nebo oddělené bydlení) nebo jako partnerský vztah založený na společném bydlení.⁸

⁶ Bartoňová relativizuje dynamiku nárůstu cenovných domácností mladých jednotlivců v roce 2001 (tj. v období 1991–2001) poukazem na celkově vyšší počet narozených v dané kohortě vzhledem k populačně silným ročníkům ze začátku 70. let a souběžně zastavení růstu podílu domácností samostatně bydlících jednotlivců v 90. letech (ten i podle Bartoňové lze ovšem vysvětlit omezenou dostupností samostatného bydlení). Podobně v kontextu změn v časování sňatečnosti a rozvodovosti a též v úrovni úmrtnosti starších osob Bartoňová přiznává razantní nárůst podílu domácností svobodných žen do 30 let věku (2,4krát více než v r. 1970, tj. 3/4 domácností žen-jednotlivců do 30 let věku) na úkor zastoupení domácností vdaných žen do 30 let věku a přetrvávající růst podílu domácností rozvedených mužů vlivem rostoucí rozvodovosti již od 30 let věku [2005: 82–85].

⁷ Nárůst nemanželských forem partnerských vztahů v ČR, obzvláště ve srovnání s převládajícími trendy z období před rokem 1989, byl zřetelný z výsledku šetření „Formy rodinného života mladé generace 97“. Přestože se kohabitate v ČR zdá být bytostně spjata s manželstvím a být jeho předstupněm (84 % respondentů/respondentek žijících v nesezdaném soužití mělo v úmyslu se svým partnerem v budoucnu sňatek uzavřít), zřejmě se jedná o nepravou závislost (rozhodnutí mladých lidí uzavřít sňatek záviselo na délce partnerského vztahu, nikoli na tom, zda partneri žili v nesezdaném soužití [Vymětalová 2000]). Podobně v případě kohabitate nešlo o vážnější vztah než u párů, které spolu nežijí [Vymětalová 2000].

⁸ Příznačnou skutečností potvrzující prosazování se alternativních forem uspořádání partnerských vztahů v ČR a zároveň jejich opomíjení v existujícím badatelském diskurzu je in-

Metodologie a organizace výzkumu

Výzkumný projekt byl realizován jako kvalitativní studie zaměřená na dosud nesezdané, ekonomicky samostatné mladé lidi bez partnera/partnerky s cílem určit obvyklé motivace, racionalizace a charakteristické životní strategie těchto aktérů/aktérek jako představitelů a představitelky změny v rodinném a reprodukčním chování po roce 1989. Výzkum charakterizoval alternativní zástupné vztahy uplatňující se v tomto specifickém segmentu populace, které byly v dosavadním výzkumu přehlíženy.

Projekt provedený prostřednictvím kvalitativního výzkumu metodou polo-standardizovaných rozhovorů a jejich následné analýzy byl realizován v souladu se zakotvenou teorií [Glasser, Strauss 1967; Strauss, Corbinová 1999; 1998: 158–183]. Výzkum⁹ zahrnul 39 hloubkových rozhovorů (obvyklé trvání 45 až 100 minut), jeden byl z datového souboru vyřazen (bylo zjištěno, že není naplněno kritérium ekonomické samostatnosti komunikační partnerky). Většina z komunikačních partnerů/partnerek náležela do věkové kategorie 23–32 let¹⁰ s výjimkou jednoho třicetiletého a jedné dvacetidvouleté komunikační partnerky.¹¹ Rozhovory jsem vedl osobně podle předem připraveného „scénáře“, zahrnujícího několik tematických segmentů: a) jak dlouho je sám(a), rozchod a délka vztahu, aktuální plány a motivace; b) konkrétní sociální a rodinné zázemí ve světle přístupu komunikačního partnera/partnerky k partnerským vztahům a následně širěji společenské situace v 90. letech a na začátku této dekády – vzdělanostní a kariérní postup komunikačního partnera/partnerky; c) postoje k různým dimenzím manželství a singlovství, hypotetická otázka o řešení případného neplánovaného těhotenství a faktorech hrajících roli v rozhodování v této situaci; d) praktické problémy setkávání se a seznamování s potencionálními partnery/partnerkami a udržování vztahů v souvislosti s prací, volným časem a celkovým časovým vytížením, jak si komunikační partner/partner-

tenzivní nárůst počtu dětí narozených neprovdaným ženám (dosahující nyní až 30 %) a neshopnost hlubší sociologické charakteristiky vztahů, z kterých se narodily.

⁹ Detailní charakteristika a popis výzkumu viz [Tomášek 2003a; Tomášek 2003b].

¹⁰ Přestože věk 23–24 let se zdá být nízký, obzvláště z hlediska vysokoškolsky vzdělaných lidí, kteří zpravidla dosahují ekonomické samostatnosti často v o hodně pozdějším věku, skutečností je, že především pro lidi se středoškolským a základním vzděláním věk 23–24 let je už věkem dlouhodobé a již často značně stabilizované ekonomické samostatnosti (5 až 6 let a více od ukončení vzdělání a vstupu na pracovní trh), která do relativně nepřilíh vzdálené doby s sebou ve specifickém českém kontextu nesla vstup do manželství a založení rodiny.

¹¹ Komunikační partneři a partnerky byli nalezeni v zásadě čtyřmi způsoby: prostřednictvím internetových seznamek (seznamka.cz, rande.cz), na základě kontaktu přes výzkumníkovy přátele a kolegy/kolegyně, v kavárenských a restauračních zařízeních, v nichž byly realizovány rozhovory, ze společností vyskytující se okolo komunikačního partnera/partnerky, případně mezi náhodně oslovenými přítomnými a v neposlední řadě na základě kontaktu přes dřívější komunikační partnery/partnerky. Právě tato různorodost získání přístupu ke komunikačním partnerům/partnerkám umožnila reprezentaci širokého sociálního spektra aktérů a souběžně s respektováním principu saturace zajistila adekvátnost badaného vzorku populace.

ka představuje svoji situaci za 3 až 5 let.¹² Ty jsem ovšem komunikačním partnerům/partnerkám rigorózně nevnucoval, ale využíval jich spíše v případě přerušení toku jejich vyprávění nebo nutnosti vrátit rozhovor k výzkumem řešeným tématům.¹³ Záměrem tohoto postupu bylo poskytnout komunikačním partnerům/partnerkám co nejvíce – předem minimálně určeného, ohrazeného a strukturovaného – prostoru pro předestření okolností a podmínek, které jsou klíčovými činiteli v utváření jejich motivací a životních strategií a které kriticky ovlivňují jejich partnerské vztahy. Jako místo pro realizaci rozhovorů jsem záměrně volil kavárny, bary a restaurační zařízení, které vytvářejí zdání jisté anonymity, a eliminoval tak potřebu setkání v privátním prostředí komunikačního partnera/partnerky (což by zvláště u komunikačních partnerek, vzhledem k senzitivnosti tématu a jejich „aktuálně bezpartnerskému statusu“ mohlo vyvolávat pochybnosti o účelu výzkumu a vytvářet i pocit nebezpečí). Spolu s navozením důvěrné atmosféry pak bylo v těchto zařízeních snazší přiblížit se situaci, v níž většina komunikačních partnerů/partnerek o svých problémech s partnerskými vztahy obvykle mluví se svými blízkými známými.

V souladu se zakotvenou teorií [Glasser, Strauss 1967; Strauss, Corbinová 1998: 158–183; 1999] nebyla analýza založena na vstupní formulaci hypotézy či celého souboru hypotéz a její/jejich následné verifikaci, ale otázky a teze byly vytvářeny až v průběhu sběru dat či teprve na vlastním základě sebraných dat. Sběr dat byl ukončen v momentu, kdy se objevily známky saturace [Glasser, Strauss 1967: 61–62], tj. když se získané elementy a motivy výpovědí komunikačních partnerů začaly ve stále větším rozsahu opakovat a překrývat. Samotný průběh analýzy dat byl dán identifikací kategorií, jejich vlastností a dimenzí, a jejich propojováním a vytvářením souboru kódů spojených s určitými strategiemi, souvislostmi a důsledky. Ty byly uspořádány do rodin kódů, jež v analýze jednak vyjadřují překážky, které problematizují tradiční dlouhodobé vztahy (manželství, dlouhodobou kohabitaci s realizovanou reprodukcí), a konečně formy alternativních vztahů.

¹² V r. 2006 navází na původní rozhovory po 3 letech opakované rozhovory s vybranými dvacíti komunikačními partnery a partnerkami, longitudinální prvek umožní verifikaci naplňování představ, motivací a záměrů předestřených komunikačními partnery/partnerkami.

¹³ Tematická sekvence do jisté míry korigovaná v průběhu prvních rozhovorů se ukázala jako relativně přirozená a sledující obvyklou chronologii sebe-prezentování se komunikačních partnerů/partnerek v souvislosti s partnerskými vztahy. K její aktivní aplikaci docházelo častěji u komunikačních partnerů/partnerek nalezených prostřednictvím internetových seznamek, tj. v situaci určitého setkání naslepo bez představy o konkrétní formě a tematické náplni rozhovoru, které v případě zprostředkování setkání a rozhovoru prostřednictvím konkrétní osoby, ať již přátel, kolegů a kolegyn nebo dříve vyslechnuté osoby, byly zřejmější.

Materiální bariéry, tlak na pracovní uplatnění a kariérní růst

Materiální bariéry a založení rodiny

Jako jedna z podmínek realizace dlouhodobého vztahu a případného založení rodiny v průběhu rozhovorů velmi záhy vystupovala potřeba dostatečného materiálního zabezpečení: „jelikož nemám byt, nemůžu si ten luxus dovolit, dítě, to je otázka materiální“ (27, právnička, práce pro vládní agenturu). Podobně mnozí z mužských komunikačních partnerů vyjadřovali nemožnost rozvíjet k rodině směřující vztah a preferovali oddalování kroků, které vedou k založení rodiny, s tím, že by bylo nezodpovědné nedokázat rodině zajistit akceptovatelný životní standard. Někteří z komunikačních partnerů výslovně uvedli jako motivaci k aktuálně realizovanému profesnímu uplatnění potřebu vybudovat materiální předpoklady pro budoucí vytvoření rodiny (jeden z komunikačních partnerů prezentoval tuto motivaci jako výhradní), a to i přesto, že v daném okamžiku neměli vážný vztah.

S vědomím tohoto kritéria, z hlediska samotných komunikačních partnerů a partnerek, jich mohla pouze malá část uvažovat o tomto kroku, a to díky dlouhodobému a stabilizovanému zajištění své bytové situace (přestože šlo většinou o vlastnictví pouze malého nebo menšího bytu). I tato malá část konverzačních partnerů a partnerek v případě založení rodiny navíc počítala s případnou pomocí rodičů.¹⁴

V těchto souvislostech se nabízí dvojaké vysvětlení dlouhodobého trendu snížené porodnosti, v který vyústil společenský předěl v roce 1989. Trend byl široce registrován v demografických termínech a o jeho důvodech a zdrojích změny se rozvinula principiální diskuse [Rabušic 1996, 1997, 2001; Rychtaříková 1996, 1997; Kučera 1997; Srb 1997]. Klíčovou otázkou v ní se stal charakter faktorů a bariér, které negativně ovlivňují rozhodování aktérů ohledně manželství a dlouhodobé kohabitační s realizovanou reprodukcí. V zásadě se během diskuze vynořily dvě základní pozice vysvětlující pokles porodnosti; „krizově-ekonomická“ spojovaná s finanční nedostupností koupě nebo pronájmu bytu, zdražováním mateřských školek, obecněji růstem životních nákladů, nárůstem nezaměstnanosti a špatnou sociální situací potenciálních mladých rodičů [Rychtaříková 1996, 1997; Benešová 2001] a „kulturní“, která snižující se porodnost popsala jako „výsledek kulturních proměn, které krystalizovaly v mladých věkových kohortách narozených od počátku sedmdesátých let“ [Rabušic 1997: 115]. Situace a pozice komunikačních partnerů a partnerek ve vztahu k partnerskému životu a reprodukci, ať již explicitně v sociálním smyslu jako i kulturním, souvisela výrazně s jejich profesním uplatněním.

¹⁴ I samotné budování dlouhodobého partnerského vztahu s pouhou perspektivou reprodukce, které samo o sobě není nezbytně podmíněno vlastnictvím nebo přístupem k bytu, bylo často komunikačními partnery a partnerkami problematizováno s ohledem na materiální důvody. V této souvislosti se nabízí i objasnění, že odkaz na materiální podmínky se nabízel jako nejsnazší a nejpřístupnější vysvětlení více komplexních jevů v životě komunikačních partnerů a partnerek.

Pracovní uplatnění a vztahy

Poněkud překvapivě, vzhledem k obvyklému stereotypnímu chápání motivací samostatně žijících osob jako výměny partnerských vztahů za úspěšné profesní uplatnění,^{15,16} vyzněly výpovědi, které indikovaly stabilní partnerský a rodinný život jako předpoklad úspěšně rozvíjené profesní kariéry: „ta stabilita v manželském stavu přináší u ženy především produktivitu“¹⁷ (25, žurnalista na volné noze). Ačkoli profesní růst a uplatnění v zaměstnání figurovaly stále jako překážka realizace partnerských vztahů, a dokonce explicitně jako hlavní důvod rozpadu dlouhodobého vztahu (u čtyřech konverzačních partnerů a partnerek), lze jen těžko charakterizovat ukončení těchto vztahů jako jednoznačně uváženou volbu. Jednalo se spíše o výsledek aktuálně nevyhnutelné praxe, která bezprostředně souvisela s pracovním uplatněním konverzačních partnerů a partnerek či jejich partnerek a partnerů. Jeden z komunikačních partnerů charakterizoval problém maximálního profesního nasazení na úkor partnerských vztahů jako časově omezenou fázi:

„Myslím si, že se to nedá dlouhodoběji takto dělat a že to je možná i jeden z těch důvodů, proč ty lidi v určitém věku jako singles fungují, protože to je prostě, kdy máš – na to opravdu energii i čas, že jsi v té práci od nevidím do nevidím a tak dál, ale že po tom přijde určitý období, že buďto si to v práci nastavíš tak, aby jsi byl schopný fungovat tak nějak rozumně v práci a zároveň rozumně po práci anebo – ale myslím, že tohle nelze zadržet – a že, kdo tohle praktikuje ještě ve čtyřiceti, tak to už je patologický případ.“ (29, pracovník v bance)

Podobně vyzněla i charakteristika partnerského života profesních kolegů a nakonec i vlastní pozice dalšího z komunikačních partnerů:

„Spousta singles starších než já maj peníze, práci, ale samozřejmě, aby byly peníze, musejí mít práci od rána do večera. Potom nějaký vztah nemusejí ani sami navázat, protože se pohybují neustále v uzavřené komunitě, takže sice jistá promiskuita – sexuální vyžití tam existuje, ale nějaký vztah těžko...“ (25, žurnalista na volné noze)

¹⁵ Jednoznačně záměrné a vědomé praktikování tohoto scénáře se potvrdilo pouze u jediného z komunikačních partnerů se specificky vyhraněným profesním směřováním, který přecházel na pozici v Evropské komisi (26 let, ministerský úředník), i když i někteří z dalších komunikačních partnerů/partnerek se mohli přibližovat tomuto modelu, u těchto se však jednalo o dobrovolnou volbu ve smyslu rozlišení Steina [1981: 10–12], tj. rozlišení dobrovolných a nedobrovolných *singles*.

¹⁶ Obvyklá představa *singles* může být do jisté míry výsledkem uplatňování strategií určených k managementu a konfrontaci stigma (vážícího se dříve k *singles*) prostřednictvím jejich sebe prezentace jako úspěšně svůj život naplňujících jedinců [Zajicek, Koski 2003]. Je třeba v této souvislosti podotknout, že v 50. letech (např. v USA) byl život bez partnera/partnerky považován, ať již sociálními vědci nebo širokou veřejností, za deviantní životní styl a jeho aktéři a aktérky byli charakterizováni jako neatraktivní neurotici [Yankelovich 1981: 95].

¹⁷ S tímto konstatováním komunikačního partnera ohledně partnerek z předešlých vztahů jednoznačně souzněl jeden ze závěrů studie Pahla [1995], který zdůraznil, že stabilní part-

Avšak když tento komunikační partner charakterizoval svoji osobní situaci, přišel s odlišnou vizí.¹⁸

„U mě tam chyběj ty prachy. Dělat něco, co člověka baví, je fantastická věc. Nevím. Myslím, že v mém případě to přinese spíš štěstí, a tím pádem dobřej vztah. Takhle to chci. Nechci někde dřít jako kretén prostě od rána do večera, nemít čas a ženskou a pak z toho všeho být nasranej. Chci hodně pracovat, mít z toho radost a ještě tu ženskou tam mít“.

Přestože všechny uvedené citace náležejí mužským aktérům, je jasné viditelné, že do jisté míry zohledňují dilemata, která jsou obvykle spojována s pracovním uplatněním žen. V tomto bezprostředním kontextu jde však spíše o volbu mezi prací a vztahem než mezi rodinou a dětmi, jak je obvykle toto dilemma strukturováno pro ženy. V klasifikaci preferencí pracovních stylů pro uplatnění žen na pracovním trhu, jak ji předkládá a adaptuje i pro muže Hakim [2000], se citovaní komunikační partneři ve svých výrociích přinejmenším přiblížili kategorii *adaptive* („přizpůsobivých“).¹⁹ V rámci typů, s nimiž přišla *preferenční teorie* [Hakim 2000],²⁰ byly zařaditelné přístupy k profesnímu uplatnění většiny komunikačních partnerů. Ačkoli vzhledem k současnému *singlovskému* stavu komunikačních partnerů a partnerek by se mohlo zdát, že u mužů i žen bude výrazně upřednostňován pracovní styl soustřeďující se primárně na zaměstnání, nebylo tomu tak a v mnoha rozhovorech obzvláště s mužskými komunikačními partnery vyčnívala preference spíše přizpůsobivého pracovního stylu.²¹ Ten také někteří komunikační partneři v případě svých minulých partnerských vztahů skutečně upřednostňovali a snažili se redukovat závazky vyplývající ze zaměstnání s ohledem na partnerský vztah, a to i navzdory teprve začínajícímu pracovnímu uplatnění a rozvíjení pracovních šancí.²² Komunikačním partnerkám byla problematičnost uplatňování pracovního stylu primárně zaměřeného na zaměstnání podobně zřejmá, přesto v rozhovorech s mnohými z nich byla více přítomna určitá „*resignace*“ na daný stav či ztotožnění se s tímto stavem.²³

nerský svazek zajišťuje lidem jistotu a je předpokladem pro naplnění jejich individuálního potenciálu a to výrazně i ve smyslu profesní seberealizace.

¹⁸ Je nutno podotknout, že se jednalo o jednoho z mladších komunikačních partnerů, teprve na začátku profesní kariéry (25 let).

¹⁹ Hakim odhaduje, že v současných západních společnostech typ mužů s preferencí přizpůsobivého pracovního stylu tvoří asi 30 % mužů na pracovním trhu [2000: 255].

²⁰ *Home-centered*, tj. pracovní styl upřednostňující aktivity v domácnosti, *adaptive*, tj. přizpůsobivý pracovní styl, a *work-centered*, tj. pracovní styl soustřeďující se primárně na zaměstnání.

²¹ Další otázkou ovšem je aktuálně existující stav, kdy je vzhledem k *singlovskému* statutu předurčován životní styl zaměřený spíše primárně na zaměstnání.

²² Například dvacetišestiletý informatik v průběhu svého předešlého vztahu využíval možnosti zkráceného čtyřdenního pracovního týdne, aby mohl se svojí studentskou přítelkyní, již se dostávalo více volného času, jezdit na dlouhé víkendové výlety a akce.

²³ Vzhledem k tomu, že rozhovory nebyly směřovány k problematice genderových rozdílů, lze pouze spekulovat, zda-li tato jistá rozdílnost v uvědomění nebo připuštění si možností sla-

V procesu destandardizace a uvolňování osobních biografií je spíše než osobní volbě přiznávána stále závažnější role tlakům institucionálních a jiných společenských struktur, tj. včetně pracovního trhu [Beck, Beck-Gernsheim 1995; Beck, Beck-Gernsheim 2002; Bauman 2001].²⁴ Například u skupiny univerzitních absolventů a absolventek, kteří byli v západoevropském kontextu dlouhodobě považováni v procesu individualizace za průkopníky a i dnes si stále udržují tuto image ze 70. a 80. let (exkluzivní a elitní postavení umožňující maximální volbu), fakticky došlo, vzhledem k expanzi vyššího vzdělání a možnosti zaměstnavatelů zvolit si ze stále rozšiřující se zásobárny talentu, k inflaci vyššího vzdělání na pracovním trhu. Aktuálním problémem u této skupiny proto není přístup ke skvělým pracovním příležitostem, ale spíše udržení vlastní zaměstnatelnosti [Heath a Cleaver 2003].²⁵

Vzhledem k teprve nedávnému projevení se trendu nárůstu počtu univerzitních studentů/studentek a následně i absolventů/absolventek a relativnímu boomu pracovních příležitostí, které vyžadují sofistikované kompetence těchto absolventů a absolventek (např. znalost cizích jazyků), lze jen těžko tlaky spojené s profesním uplatněním (a jejich vliv na volbu pracovních stylů) interpretovat podobně také pro současný český kontext. Přesto někteří z komunikačních partnerů a partnerek s vysokoškolským vzděláním²⁶ byli ve svém profesním uplatnění konfrontováni s obdobnými trendy.²⁷ Změny na pracovním trhu vytvářejí tlak na flexibilitu pracovní síly, která má být schopná akceptovat různorodou práci, práci na zkrácený úvazek, práci na zavolání, na časově omezený úvazek apod. Prosazování se těchto typů zaměstnání²⁸ naopak Hakim [2000] interpretuje v pozitivním smyslu jako rozšíření možnosti pracovní síly volit si charakter pracovního úvazku (Hakim má na mysli především ženy uplatňující „přizpůsobivý“ pracovní styl). V chápání svého profesního uplatnění a volbě pracovního stylu a s tím spojených tlaků bylo možné v rozhovorech s komunikačními partnery a partnerkami nalézt prvky vztáhnutelné k oběma inter-

doování uskutečňovaných a preferovaných pracovních stylů (či automatická připravenost na bezpodmínečné přijetí některého z pracovních stylů včetně domácí aktivity upřednostňujícího stylu) je dána existencí genderových nerovností na pracovním trhu a je projevem rozdílných možností uplatnění a fungování mužů a žen na něm.

²⁴ Vyhroceněji jsou změny ve sféře zaměstnanosti a pracovního trhu předestřeny Bourdiem et al. [1997], Castelem [1995] nebo Harrisonem a Bluestonem [1988].

²⁵ Honneth mluví dokonce o patologiích současného individualismu, kdy idea individuální seberealizace se přeměnila v „ideologii a produkční sílu ekonomického systému“ [2004: 474] a stala se součástí „institucionalizovaných očekávání jako neodbytné složky sociální reprodukce“ [2004: 467]. Paradoxní zvrácení trendu, který měl směřovat ke kvalitativnímu rozšíření svobody a měl se stát „ideologií deinstitutionalizace“, vede k rozšiřování se pocitů prázdnoty a nenaplnění v individualizované společnosti.

²⁶ Z 38 komunikačních partnerů a partnerek 27 mělo nebo aktuálně získávalo vysokoškolské vzdělání (tj. minimálně bakalářský stupeň).

²⁷ Například absolventka pedagogické fakulty hledající zaměstnání v Praze začala svoji pracovní kariéru jako prodavačka v obchodě (28, asistentka ředitele firmy).

²⁸ Snížení podílu zaměstnání na plný úvazek ze 70 % na 62 % ve Velké Británii mezi lety 1981 a 1993 [Hakim 1997: 24 citováno podle Hakim 2000: 69].

pretacím. Někteří z komunikačních partnerů a partnerek byli schopni korigovat intenzitu svého pracovního vypětí ve vztahu k mimopracovním skutečnostem a situacím.²⁹

Chápání změn a kulturní bariéry

Podstatným zjištěním ve vztahu k různým oblastem života komunikačních partnerů a partnerek byla různorodá reflexe změn po roce 1989 a jejich vliv na jednotlivé životní trajektorie. Dalo by se předpokládat, že míra uvědomění si tohoto vlivu vzrůstá s věkem, toto spojení se však neukázalo být relevantní – jedna z nejmladších komunikačních partnerek (24, studentka ukončující studium, recepční v hotelu) si nebyla vědoma žádného vlivu, přičemž další z nejmladších konverzačních partnerek (24, pracovnice v nakladatelství) obzvláště zdůraznila působení těchto změn. I další komunikační partneři a partnerky pociťovali převrat ve společenských tlacích. Mnozí z nich si uvědomovali, že kdyby nedošlo k událostem v roce 1989 a poměry by zůstaly nezměněné, zřejmě by byli vystaveni společenskému tlaku uzavřít manželství mnohem dříve. Měníci se charakter partnerských vztahů a jejich udržování v souvislosti se společenskou změnou vyjádřila jedna z komunikačních partnerek:

„Já si myslím, že vztahy byly vždy nějak komplikované, takže, zda jsou teď komplikovanější než před tím, nevím – hlavně je nám teď poskytnuta větší svoboda v těchto vztazích. Máme to těžší, když nemáme ten tlak raději zůstat spolu a nemáme už tak silné tradice jako před tím. Takže lidé se často rozcházejí a právě ten tlak společnosti není, právě ta svoboda, kterou jsme tak chtěli, z druhé strany, právě ta je překážkou.“ (29, administrativní pracovnice ve firmě)

Přestože z výše prezentované citace lze vycítit působení změny v roce 1989 i na nejintimnější sféry našeho života, tedy jisté post-komunistické specifikum, zároveň je obsah výpovědi snadno zařaditelný do obecného trendu destandardizace a uvolnění životních biografií v souvislosti s individualizací [Beck, Beck-Gernsheim 1995; Beck, Beck-Gernsheim 2002; Giddens 1991, 1994]. Volitelné biografie nahrazují standardizovanou biografii typickou pro kolektivní zážitky, ať již v reálném socialismu nebo v kontextu daného rozdílu podle pohlaví, věku a sociální třídy v západních společnostech. Destandardizace osobních biografií je nahlížena různě, pro Giddense např. představuje pozitivum přinášející jednotlivcům větší svobodu. Naopak pro Becka a Beck-Gernsheim s sebou nese neodbytnou nutnost promýšlení a rozhodování o každém, i malém kroku v životě a narušením obvyklých rutin usnadňuje působení ohrožujících tlaků na jednotlivce.

²⁹ Ovšem spíše než partnerské vztahy byly důvodem k omezení či přerušení pracovního vypětí osobní zájmy a hobby (často cestování, např. na delší dobu do exotických lokací), které nabývaly specifických forem a odpovídaly individualizačním trendům, jak jsou známy ze západoevropského kontextu.

„Laťka zůstává nahoře“ a „narušitelé“

Mnozí z komunikačních partnerů a partnerek si uvědomovali význam 90. let pro kardinální změnu v jejich osobním životě; chápali ji obvykle pozitivně, ale zároveň si byli vědomi i určitých nezamýšlených či nečekaných důsledků. Jedna z komunikačních partnerek si uvědomovala, že „nabytá svoboda“ jí umožnila odjet do zahraničí, získat zkušenosti, vnitřně se obohacovat „a jakoby získávat možná v tomhle směru určitou vnitřní sílu, která pro chlapy je svým způsobem odpudivá, že vidí ženskou, že je silná“ (27, pracovnice v public relations). Ačkoliv by se zdálo, že jde o změnu tradičních očekávání od žen, a nabízelo by se rozvinout genderový aspekt, jde zde spíše o univerzálnější sociální fenomén, který lze nazvat „individuálizací očekávání“ ve vztahu k případnému partnerovi. Komunikační partnerka očekává podobně zcestovalého,³⁰ zmoudřelého a vnitřně silného partnera. Podobně jeden z komunikačních partnerů (29, právník, hudebník, neziskový sektor), který upřednostňuje soběstačné partnerky, pro které partnerský život není cílovou sebe-realizací, doslova mluví o „laťce“ a o tom, že „laťka zůstává nahoře“. A již dříve citovaná komunikační partnerka, když mluví o případném partnerovi, otevřeně přiznává, že nechce slevit ze své představy, protože „to je na tak strašně dlouhou dobu, že by se to stejně nevyplatilo“ (27, pracovnice v public relations). Tato prosazující se individualizace očekávání a s ní spojená dilemata jsou ještě explicitněji představena v další výpovědi (32, svobodná matka, asistentka, sekretářka):

„A já si prostě nejsem schopna říct jako že: ‚ano tak tenhle člověk sice dělá tohle to, ale v tomhle tom zas je úžasnej.‘ Jo, já začnu vidět jenom to hnusný potom a nejsem ochotna vidět to dobrý. To jsem myslela těma kompromisama, i když to je špatně zvolený slovo tady na tohle, takhle jsem to myslela. Když prostě víš, co chceš, že chceš prostě toho manžela a děti a auto a dům a chatu, tak akceptuješ i tyhle ty věci, který se ti třeba nelíbí, ale řekneš si: ‚jo, tak zas to vyvažuje tohle to.‘“

Ve své výpovědi komunikační partnerka vystihla základní konflikt spojený s Giddensovým konceptem „čistého vztahu“. Na jedné straně komunikační partnerka uvažuje o „čistém vztahu“ (*pure relationship* viz [Giddens 1992]), ovšem na druhou stranu si uvědomuje, že „čistý vztah“ je, jak sofistikovaněji formuluje Jamieson [1999: 490], „spíše nemožný v případě párové domácnosti či partnerství zahrnujícího děti vzhledem k tomu, že s sebou nese finanční a materiální záležitosti více než samotný vztah.“ Jamieson explicitně podrobuje koncept „čistého vztahu“ kritice a zpochybňuje jeho zdánlivou genderovou neutrálnost. Sdílením odpovědnosti za fyzický prostor, peníze a materiální zajištění se symbolicky reflexivně utváří vztah [1999: 490], který je však v současném převažujícím uspořádání párové domácnosti genderově nerovný. Ačkoliv je komunikační partnerkou preferován „čistý vztah“, uvědomuje si, že v reálném životě, jak zdůrazňuje Jamieson, jej není možné dosáhnout. Což se v jejím životě projevuje tím, že zůstává sama.

³⁰ Komunikační partnerka si např. nedokázala představit, že by její partner neuměl anglicky a nedomluvil se v zahraničí.

Mezi další vysvětlení problematizace naplňování očekávání při výběru partnera patří vzrůstající věk, který s sebou nese poznání a zkušenosti, ztěžující „romantickou zamilovanost“ jako východisko pro vztah: „v tomhle věku už se těžko nasazují růžový brejličky, abych všechno viděla hrozně krásný, takže si to pokud mají více času, tak si to vždycky pokazí ti chlapi“ (29, vedoucí klientského centra leasingové společnosti). Jinou překážkou, která se objevuje s prodlužujícím se „singlovským obdobím“, je postupná ztráta schopnosti partnerského soužití a přizpůsobení se jinému člověku. Jeden z komunikačních partnerů si uvědomoval, že čím déle bude sám: „tím hůř bude normálním způsobem fungovat v nějakém normálním svazku“ (29, právník, hudebník, neziskový sektor).

Tato ztráta návyků bývá explicitně vyjadřována především ve vztahu k samostatnému bydlení. Již dříve citovaná komunikační partnerka mluví např. o neschopnosti s někým se sžívat na jednom omezeném prostoru (32, svobodná matka, asistentka-sekretářka). Další z již citovaných komunikačních partnerek (29, vedoucí klientského centra leasingové společnosti) si je vědoma hlubšího charakteru změn a toho, jak se projevují v trendu samostatného bydlení, které bylo před rokem 1989 spíše neobvyklé, protože mladí lidé odcházeli od rodičů většinou přímo do svých nově zakládaných rodin:

„Já vím, že se k tomu pořád vracím, ale k tomu osamostatnění – to hraje velkou roli. A říkám, hodně rychle se na to zvykne a těžko se to boří. Kdo se stěhuje od rodičů a zakládá rodinu, vlastně touto fází neprojde a neřeší ji. Ale já samozřejmě jsem na svoje pohodlí zvyklá a samozřejmě kdokoli cizí, nepočítám návštěvu, to si tam někoho pozvu, ti pak odejdou, s tím počítám, našlapaný brambůrky na koberci, to je v pořádku. Ale stabilně tam mít nákyho narušitele, tak to bych musela vědět, proč ho tam mám, ty důvody pro ano by musely být silnější než pro ne. A ty pro ne jsou pro mne docela silný, říkám těch 70–80 % to mám vyjasněný, to mi vyhovuje.“

Narůstajícímu počtu domácností mladých jednotlivců, které vznikají bezprostředně v souvislosti s osamostatněním se od rodičů (ne tedy v souvislosti s etablováním párové, resp. manželské domácnosti), věnují rozsáhle pozornost Heath a Cleaver [2003] a Chander, Williams, Maconachie, Collett a Dodgeon [2004]. Zdá se, že v post-socialistickém kontextu potřeba dosažení samostatného bydlení sehrává specifitější roli. Samostatné bydlení má v tomto smyslu symbolický význam jdoucí daleko za utilizační funkci. Individualizační tendence, které bychom ve vztahu k razantnímu nástupu vymezování vlastního privátního prostoru ve specifickém volně-tržním prostředí devadesátých let mohli označit za „privatizační“, ve svém naplnění v případě samostatného bydlení reprezentují cíl sám o sobě. Aktéři v momentu, kdy jej dosáhnou, jsou jen těžko schopni sdílet tento vydobytý prostor a existence tohoto prostoru se paradoxně může stávat překážkou dosažení tradičního uspořádání párové domácnosti.

Souběžně s tímto jednoznačně „privatizačním“ procesem se rozsáhle objevuje také trend sdíleného bydlení (tj. ne v rámci rodiny), které pro britský kontext rozsáhle popsaly ve své studii Heath a Cleaver [2003]. Právě prostředí těchto specifických

kých domácností, které představují tzv. „zvolené rodiny“, ³¹ je i v interakci s domácnostmi jednotlivců zdrojem vzniku tzv. „kvazi-komun“, respektive „neo-kmenů“ [Heath 2004: 161–179], nebo tzv. „městských kmenů“ [Watters 2004]. ³² I v českém prostředí měla participace v těchto společenstvích, pro v nich žijící komunikační partnery, stěžejní roli. Právě soužití v takovýchto společenstvích usnadňovalo komunikačním partnerům a partnerkám existenci bez partnera/partnerky či představovalo záchranou síť v případě rozpadu vztahu. Přestože se zdá, že tato uspořádání se omezují na věkově mladší kohorty jednotlivců, Roseneil a Budgeon [2004: 135–159] prostřednictvím svého výzkumu ukázaly uspořádání vztahů, které fakticky nahrazují rodiny i v pozdějším, již rodičovském období.

Prožívání samoty jako výzva; kdy končí „pozdní mladost“?

Přes určitou determinaci a zdůrazňování „laťky“, pod kterou *singles* nejsou ochotní jít, je prožívání samoty a sebe-uvědomování si „singlovství“ velkou výzvou. Již zmíněná komunikační partnerka (27, pracovnice v public relations) připustila, že se poněkud uzavírá do sebe a uvědomuje si různé fáze, kterými si ve svém vypořádávání se se samotou prošla. V první fázi si nepřipouštěla, že hledání partnera je pro ni důležité, protože „svoboda je taky důležitá“ a není možné prvoplánově chodit po ulicích a hledat partnera. V další si naopak uvědomila, že bez partnera svůj život ochuzuje. Přesto je existující stav schopna zvládat.

Lidé v tomto smyslu nalézají celou řadu zástupných činností a aktivit kompenzující chybějící partnerské vztahy. Specificky se tyto projevují například v uměleckých oblastech. Jeden z již zmíněných komunikačních partnerů (29, právník, hudebník, neziskový sektor) se věnuje hře na kytaru v alternativní kapele a doslova mluví o „projekci přes tóny“. U tohoto komunikačního partnera hra v kapele usnadňuje vypořádávání se s deprivací spojenou se životem bez partnera, a dokonce je tento proces chápán jako jistá tvůrčí utilizace jeho osobní situace vedoucí k uměleckému výsledku, který snadněji může oslovit ostatní, jenž jsou často v podobné situaci.

I další z komunikačních partnerů (36, výtvarník, prodej knih) se vypořádával s problematickými fázemi ve svých partnerských vztazích prostřednictvím svých výtvarných projevů. Tento trend se objevuje ale i obecněji: „že teďka třeba tím, že jsem sama, tak mám potřebu se plně zaměstnávat“ (22, studentka, práce v redakci) a zástupnou činností je často práce. Úniky z privátní sféry do pracovní oblasti v kontextu americké rodiny byly registrovány Hochschild [1997]. Du Bois-Reymond [1998] popsala charakteristického „post-adolescenta“ jako realizujícího flexibilní a sebenaplňující kariéru často v kulturních nebo počítačových a informačně tech-

³¹ Tj. spolubydlící a přátelé ve skupinově pronajímaném domě nebo bytě.

³² Těmito jsou myšlena různorodá společenství vrstevníků v „mladě dospělém věku“, často vzniklá v souvislosti se sdílením bydlení, ale ve svých důsledcích zasahující i mimo tuto primární souvislost.

nologických odvětvích s rozostřenými hranicemi mezi zábavou a prací, s možností zahrnutí osobních východisek a stylů do jejich pracovních životů. Podobně v českém kontextu narazíme na rozostření těchto hranic u komunikačních partnerů a partnerek uplatňujících se profesně v kulturně-mediální oblasti (např. 28, překladatelka-asistující badatelka v periodiku).

Tyto stavy a způsoby vyrovnávání se se samotou nás přivádí k otázce, kdy přichází moment, že lidé jsou ochotni vzdát se své mladické svobody. Odpověď je nejednoznačná a individuálně daná. Na jedné straně si jednatřicetiletá komunikační partnerka (31, nákupčí síť supermarketů) uvědomuje, že v určitém období dávala přednost „svobodě a nezávislosti“, ale v momentu, kdy se přiblížila k třicítce, si ujasnila, že je ochotna se „svobody“ vzdát. A třicetšestiletý respondent na druhou stranu popisuje neukončené hledání („... furt si myslím, že v tuhleto chvíli v šestařice ti můžu věřit na nějaký ideál, na něco ideálního, nemusím jít do kompromisu a myslím, že ještě to není tak ztracený a že jsou věci, které se fakt objevují čas od času...“ 36, výtvarník, prodej knih).

Překážky v utváření dlouhodobých, na reprodukci orientovaných vztahů, ať již explicitně sociálně-ekonomického charakteru nebo na úrovni hlubších kulturních modelů, vedou k prosazování se alternativních vztahových strategií. Z rozhovorů realizovaných v prvním roce výzkumu vyvstala do popředí skutečnost, že o výrazné části komunikačních partnerů a partnerek, kteří byli vyhledáni na základě kritérií „ekonomicky samostatný(á) bez partnera/partnerky“, vyšlo během rozhovoru najevo, že udržují nějakou formu pravidelných a často dlouhodobých vztahů (ačkoli sebe charakterizují jako *single*, tj. bez partnera/partnerky), které jsou realizovány alternativně, např. na čistě sexuální nebo přátelské bázi, a nejsou pro ně klasickými partnerskými vztahy chápány jako budoucna jako základ pro případné založení rodiny (10 z 25 komunikačních partnerů a partnerek vyslechnutých během prvního roku). Realizace výzkumu v této souvislosti prošla důležitou genezí. Od vstupně předestřené výzkumné záběru koncentrujícího se na bezpartnerské životní strategie „*singles*“ se výzkum postupně posunul ve svém vyznění k charakteristice alternativních vztahů, jež se objevují u lidí, kteří jsou tradičně viděni jako žijící bez partnera/partnerky.

Lze říci, že v rámci starší Staplesovy typologie *singles* [1981: 44]³³ by bylo zařaditelných mnoho z komunikačních partnerů a partnerek účastnících se výzkumu. Právě *open-coupled relationship* v Staplesově typologii je do jisté míry vztáhnutelný ke kategoriím identifikovaným realizovaným výzkumem.

³³ K problematice různých typologií *singles* viz [Tomášek 2003a; Tomášek 2003b; Radimská, Tomášek 2003].

Sami, ale ne úplně

Ve světle výše předestřených bariér se zdá, že nejde tak výrazně o to, že v současnosti mají mladší lidé větší tendenci zůstat sami bez partnera/partnerky, ale spíše o to, že mnohdy opravdu tak úplně sami nejsou a že klíčovým problémem je přizpůsobení a adaptace tradičních struktur soužití potřebám současné společnosti tak, jak se komplexně transformovala po roce 1989, tedy že jde o vznik a prosazování se alternativních forem k tradičním partnerským vztahům (manželství, dlouhodobé kohabitaci s uskutečňovanou reprodukcí). Problematika alternativních uspořádání vztahů byla již exponována v různorodých kontextech. Francouzská kvalitativní studie nesezdaných žen [Kaufman 1999] pracuje s kategorií tzv. „sdílené autonomie“ (*l'autonomie accompagnée*), Levin [2004] blíže rozpracovala problematiku uspořádání vztahu „spolu, ale odděleně“ („living apart together“ – LAT), pozornost byla věnována taktéž vztahům na dálku [např. Rhodes 2002].

Na základě analýzy 38 hloubkových rozhovorů jsem se pokusil vymezit a charakterizovat klíčové kategorie alternativních vztahů tak, jak se objevují v aktuálním českém kontextu [Tomášek 2004: 16–19].

Ženatí/vdané milenci a milenky

Vzhledem k tomu, že se vstupně výzkum zaměřil na doposud nesezdané a objektem výzkumu byli převážně mladí lidé žijící sami (samostatně a kteří dosáhli ekonomické nezávislosti) a většina komunikačních partnerů/partnerek náležela do věkové kategorie 23 až 32 let, překvapivě rozsáhlou kategorií se ukázal být vztah s ženatým milencem. Celá řada těchto vztahů se objevila u jedné z komunikačních partnerek: „Tak dlouhodobé milence mám, příležitostné pravidelné milence taky, příležitostné milence mám taky. Jedna se o různé lidi různého věku“, která tyto vztahy racionalizovala jako nezbytnost pro bezproblémové profesní uplatnění: „... abych mohla profesně fungovat, což je v současné době moje priorita, víš aby mně to jako myslelo, nemusela se tím nějak zabývat, tak já si tak vždycky někoho najdu s kým spím, no a až to prostě přestane fungovat, tak si prostě řekneme sbohem.“ (26, asistentka správce konkurzní podstaty)

Na jedné straně se setkáváme s relativně nestabilními vztahy, ale zároveň tato kategorie alternativních vztahů nevylučuje dlouhodobost: „mám ženaté milence, s jedním z nich udržuju vztah přes 11 let, akorát když mám s někým vztah, tak on ví, že můžeme jít jenom na kafe, protože jsem věrná ve vztahu, takže jako až ten vztah nemám, tak se zase ozvu a oni se všichni rádi vrátí do starých kolejí...“ (28, kadeřnice a majitelka kadeřnictví). Jestliže v první charakteristice vztahů jde o principiální vyhýbání se dlouhodobějším vztahům z důvodů upřednostňování seberealizace v profesní oblasti, které může sloužit ovšem i jako určitý pretext pro skrytí neschopnosti etablovat a udržet vztah dlouhodobého charakteru, v druhé charakteristice narážíme na schopnost a potřebu udržovat dlouhodobý vztah, ale jeho naplňování přizpůsobovat potřebám jisté autonomie komunikační partnerky.

„Víkendové manželství“

Idea „prostoru pro sebe“ je ovšem základním znakem alternativní formy, která bývá v literatuře označována „living apart together“ – tj. „odděleně, ale spolu“. Lapidárně jej charakterizovala jedna z komunikačních partnerek: „... bych potřebovala takový víkendový manželství. To jako pro mne je to někdy docela ideální představa, jako být s tím partnerem třeba čtyři dny v týdnu, třeba s ním sdílet i tu domácnost, ale mít tu možnost být sama“ a osvětlila, jak je „víkendové manželství“ praktikováno: „... tak jsem to plácla, ale myslím, že takhle třeba funguje i dost vztahů teďka, že oni jako spolu sice bydlej, ale ještě mají zároveň jeden ten byt, který je takovým prostředím toho úniku...“ (26, překladatelka, dokončující vysokoškolské studium). Z indikovaných kategorií vztahů „víkendové manželství“ se zřejmě nejvíce přibližuje obvyklým představám dlouhodobého vztahu.

Vztahy na dálku a „nárazovky“

V angličtině bychom použili ustálených termínů „*long-distance relationships*“ a „*one night stands*“. Přestože se jedná o dvě výrazně odlišné kategorie vztahů, z rozhovorů vyznělo, že tyto formy jsou často kombinovány. Takto pro jednoho z dvacetišestiletých komunikačních partnerů distanční vztah reprezentoval dosud nejvážnější vztah:

„Takže jako dva měsíce kontakt po mailu, velice intenzivní, v červnu jsem ji viděl jedno dopoledne, tam jsme to jako dali dohromady a pak jsem vlastně přijel z Paříže na jeden víkend, pak jsme se viděli jedno odpoledne v Paříži, když přijela, a když přijela pak v říjnu zase, tak to jsme byli víkend spolu, to bylo super, ale pak to prostě ona utnula, protože byla taková hodně ambiciózní, nebo ne ambiciózní, ona byla super, jako na jednu stranu strašně skvěle rodinně založená holka, ale měla prostě strašně zdravou ambici, studovala antropologii, jezdila do Pyrenejí dělat výzkumy o pastevcích.“ (26, manager dokončující studium)

Přestože mnohdy se tato kategorie může jevit jako do jisté míry zaměnitelná s „víkendovým manželstvím“,³⁴ klíčovým rozlišujícím znakem v případě vztahu na dálku je možnost udržování a prodlužování romantické fáze vztahu, která s sebou může nést i jistou otevřenost vztahu. Takto i v bezprostřední souvislosti s touto kategorií se v rozhovorech objevilo zřetelně téma jednorázových vztahů (v jednom rozhovoru označeny jako „nárazovky“) a otázka akceptace a oprávněnosti těchto vztahů:

³⁴ Pochopitelně může existovat „víkendové manželství“, kdy partner a partnerka žijí ve vzdálených lokacích, ale jejich vztah je dán pravidelně realizovaným omezeným soužitím.

„Sbalit někde někoho, když se někde chlastá, jako mám z toho výčitky svědomí a mám z toho prostě strach, ale jako dělám to. Nemůžu, nedělám to tak často, nejsem zase takovej ranař, že bych měl někde nějaký brutální úspěchy a mohl tímhle tím zaplácnout prostě partnerku, to ani náhodou.“ (26, manager dokončující studium)

Otevřené vztahy

Další kategorií, která v průběhu výzkumu zřetelně vyvstala, jsou tzv. otevřené vztahy. Zde je nutné rozlišit ty, které získávají charakter otevřených vztahů během vývoje klasického dlouhodobého vztahu, a ty, které jsou oboustranně deklarativně otevřené od počátku.

K prvním patří následující vztah popsaný komunikační partnerkou:

„No a pak začalo docházet k takovým těm přestávkám, kdy on si našel nákou přítelkyni, do které on se jako zamiloval, ten vztah se úplně rozsekal, rozpadl, ale zároveň tam byl jako takový ten pocit, že to není definitivní. No a tak vlastně to byl takový neustálý koloběh, že nakonec jsme se vždycky po tom nákym jeho vztahu k sobě vrátili...“ (30, překladatelka, učitelka jazyků)

Charakter těch druhých byl popsán komunikační partnerkou, když referovala o přístupu svého přítele a svých dřívějších zkušenostech s tímto typem vztahu:

„Měl to trošku posunutý, ve smyslu, to když jsme byli spolu, tak mě vnímal jako primární vztah, který by chtěl mít strašně dlouho, nejlíp celý život, ale zároveň tam byla ta otevřenost od začátku a do jisty míry jsme ji oba využívali, ale myslím, že jsme se milovali natolik a ten vztah netrval zas tak dlouho, abysme mohli furt spát s jinejma lidma a tak... a my jsme to měli nastavený tak, že to je všechno možný do té míry, dokud se to bude říkat tomu primárnímu partnerovi jako ‚OK, spal jsem s tou a tou holkou‘...“ (28, studentka doktorandského studia)

„Přítel/kyně do nepohody“

Mnohdy je samotné ujasnění si své role a pozic aktérů v alternativním vztahu nejednoznačným procesem, který získává jasné kontury teprve ve zpětném pohledu:

„Já jsem k tomu došla jednoduše, že to je člověk, s kterým si neumím představit, že bych měla rodinu, že bych s ním třeba i bydlela – my jsme spolu nikdy za těch pět let nebydleli, kromě pár týdnů, kdy to bylo nezbytně nutný... Je to člověk, s kterým si jako docela rozumím, docela dost, takže ... jako teď, když to vidím zpětně, tak mi to přijde, že jsme byli vlastně takoví přátelé, který spojovalo jen o něco víc, než je poji třeba s různějma jinejma známejma a přáteli.“ (23, novinářka)

U mužů se tento typ alternativního vztahu zdá být pojímán praktičtěji:

„Mám asi dvě takové ty přítelkyně do nepohody, jakože velmi dobré kamarádky... Nevím, tak jako známe se moc dlouho asi, ale ne, nevím, nějak tam není asi ta společná nějaká potřeba plně sdílet všechno spolu... ale nějakým způsobem je tam nějaká fyzická přitažlivost řekněme a... jako rádi se vidíme, samozřejmě není to tak, že vždycky, když se spolu vidíme, tak se spolu vyspíme.“ (27, student DAMU)

Přesto dlouhodobý vztah výrazně soustředěný na sexuální sféru a charakterizovaný jako „nevztahový“ nalézáme i u jedné z komunikačních partnerek (32, svobodná matka, asistentka-sekretářka).

„Hra na dokazování si“

Další kategorii, která se objevila v jednom z rozhovorů, je možné charakterizovat jako „hru na dokazování si“:

„Mám pocit, že jako u mne to singlovství zavinilo to, že mám neustálou potřebu si dokazovat, že mě někdo chce a že kdybych ten vztah já chtěla, tak že by byl. Takže myslím, že mě posléze někdo zabije, protože prostě to rozpoutám na mnoha frontách a prostě čekám, jestli se chytanou, a to mi ale úplně v tu chvíli stačí... Ale myslím, že to je projev toho singlovství, že si prostě potřebuješ dokazovat věci, který ti jinak v normálním vztahu nahrazuje ten partner, že...“ (24, pracovnice v nakladatelství)

Předestřené kategorie vztahů³⁵ vedou k otázce, do jaké míry tato uspořádání partnerských vztahů mohou pokrývat funkce spojované s tradičními vztahy (manželstvím, dlouhodobou kohabitací s uskutečňovanou reprodukcí) a tedy, jak dalece mohou být šířeji stabilní formou partnerských vztahů a náhradou za tyto tradiční formy partnerských vztahů.

Historicky v sociologii rodiny nestandardní „vztahy/nevztahy“ byly vykázaný pod nálepku „singles“. V 60., 70. a 80. letech byli v západní literatuře za *singles* označováni i lidé žijící v dlouhodobém nesezdaném soužití, nemluvě již o lidech realizujících ještě o něco otevřenější formy společného soužití. S narůstající destandardizací partnerských biografii došlo k vymezení ještě více specifických kategorií alternativních uspořádání partnerských vztahů jako například na konci 70. let, tzv. „spolu, ale odděleně“ („living apart together“ – LAT). Některé dobové typologie *singles*

³⁵ Odhlédneme-li od specifické strategie kompenzování chybějících partnerských vztahů prostřednictvím rozvíjení vztahů s rodinnými příslušníky. Jedna z komunikačních partnerek (29, administrativní pracovnice ve firmě) např. trávila hodně času s šestiletým a dvouletým synovcem. Právě jistou nebezpečnost kompenzování si chybějícího partnerského vztahu „upnutím se na svou dceru“ si uvědomovala také další komunikační partnerka (32, svobodná matka, asistentka-sekretářka).

pokrývají celou škálu alternativních vztahů. Staples [1981: 44] rozlišuje vedle *singles* „volně proplovajících“ a těch „přizpůsobených“ žijících dočasný nebo permanentní „život solitéra“, *singles* v otevřených vztazích, *singles* v uzavřených vztazích a *singles* v jedné domácnosti, kteří mají dohodu o společném soužití. Tedy vžitě nahlížení *singles* a jejich životního stylu jako stylu se záměrně nulovým vztahovým potenciálem je značně jednostrannou interpretací. Toto vyjadřuje i pestrost kategorií vzestých z realizovaného výzkumu.

François de Singly [2000] specifickým způsobem vysvětlil potřebu vztahů v současné individualizované společnosti. Přestože alternativní vztahy redukuje hloubku vzájemné vztahové závislosti, která je pro de Singlyho, vedle samozřejmého předpokladu ekonomické a materiální nezávislosti, hlubším předpokladem existence a udržování si své osobní identity v současné společnosti (možná existence a identita já pouze v referenci k blízkým druhým), prokazují zároveň, že život jedince bez vztahů je jen těžko možný. Giddensův koncept, tzv. „confluent love“, reflektuje alternaci vztahů spojovaných s představou romantické lásky a zahrnuje posun od hledání „té pravé osoby“ k hledání „toho pravého vztahu“ [1992: 62–63]. Tyto vztahy jsou vzájemnou spokojeností podmíněnými rovnými vztahy (manželství již takto neurčuje věrnost a oddanost ve vztahu, ale je jejich pouhým označením), do jejichž středu se důležitě posouvá sexuální naplnění. V návaznosti na Giddense Bawin-Legros [2004: 241–250] dochází k tomu, že milostné vztahy mají pro naplnění jednotlivce kardinální význam a jejich hledání a utváření se stává individualizačním projektem samo o sobě. V průběhu výzkumu identifikované kategorie vztahů korespondují s Giddensovým konceptem i novou charakteristikou utváření partnerských vztahů jako individualizačních projektů Bawin-Legros. Nastíněné kategorie vztahů jsou v mnohém individualizovanou honbou za láskou, i když u některých komunikačních partnerů a partnerek se objevilo vícedimenzionálnější strukturované chápání vztahu souznící s genderovou kritikou konceptu „čistého vztahu“.

Závěr

Přestože obvyklá představa *singles* je spojována s jejich odhodláním profesně se seberealizovat na úkor jejich osobního a partnerského života, americké výzkumy prokázaly, že většina *singles* očekává vstup do manželství do pěti let [Cargan, Melko 1982, 1992].³⁶ Tento závěr potvrdily i hloubkové rozhovory s třiceti osmi komunikačními partnery a partnerkami v ČR realizované v letech 2003–2005 (převážná část uskutečněných rozhovorů ve svém celkovém vyznění vystihovala představu a záměr vstoupit do manželství a založit rodinu v příštích několika letech). Z rozhovorů zároveň vyplynulo, že neexistence dlouhodobého vztahu s vyhlídkou na založení rodiny není *a priori* sledovanou strategií, ale jedná se spíše o následky komplexních změn na úrovni mentality a modelů převládajících v 90. letech, které s sebou přinesly i změny chování a motivací v oblasti profesního uplatnění. Přestože tyto změ-

³⁶ Toto očekávání samozřejmě neznamená, že na manželství dojde.

ny, např. v souvislosti s profesním uplatněním a kariérním růstem, jsou mnohdy chápány jako explicitní důsledky existenčních tlaků na individuální aktéry, realizovaný výzkum naznačil, že i na úrovni individuálních aktérů jsou tyto změněné přístupy k partnerskému životu a reprodukci výsledkem spíše převzetí a internalizování po roce 1989 se šířících kulturních modelů. Podobně v oblasti bydlení, která bývá jednoznačně interpretována jako existenčně a ekonomicky klíčová v souvislosti s utvářením dlouhodobých vztahů zaměřených na reprodukci, se ukázalo, že i bydlení je otázkou měnících se kulturních modelů (prosazující se model bydlení jednotlivců, včetně párů žijících záměrně jako jednotlivci v oddělených domácnostech).

Z rozhovorů realizovaných v prvním roce výzkumu vyvstala do popředí další skutečnost narušující zažitou představu o životě *singles*. O výrazné části komunikačních partnerů a partnerek, kteří byli vyhledáni na základě kritérií „ekonomicky samostatný(á) bez partnera/partnerky“, vyšlo během rozhovoru najevo, že udržují nějakou formu pravidelných a často dlouhodobých vztahů (ačkoli sebe charakterizují jako *single*, tj. bez partnera/partnerky). Analýza hloubkových rozhovorů uskutečněných v období 2003 až 2005 odhalila existenci následujících kategorií alternativních vztahů charakteristických pro tento segment populace: ženatí/vdané milenci a milenky, „víkendové manželství“, vztahy na dálku a „narázovky“, otevřené vztahy, „přítel/kyně do nepohody“, „hra na dokazování si“. Přestože se uskutečněný výzkum soustředil na tuto specifickou část populace a přes omezenou reprezentativnost kvalitativních šetření (i ve smyslu bezprostředního bádání této vlastní společenské kategorie), právě charakteristiky příslušníků/příslušnic této narůstající společenské skupiny (které jsou jen problematicky registrovány obvyklými šetřeními kvantitativního charakteru) naznačují posuny v oblasti uspořádání partnerských vztahů.³⁷

Je možné říci, že vývoj této specifické části české populace směřuje k modelu, který se mnohem pozvolněji začal uplatňovat v západních zemích od 70. let minulého století. Zdá se, že vzhledem k intenzivní dynamice změny v čase (o něco déle než dekáda), lze explicitněji v kontextu ČR indikovat kritické faktory, které sociální změnu spojenou s nárůstem a vývojem této sekce populace zásadněji ovlivňují. Právě i jenom samotné věrohodné určení nebo vymezení faktorů, které sehrály a sehrávají roli v nástupu a prosazování se fenoménu *singles* v západním kontextu, je pro západní sociální vědce problematické (např. i konkrétní rozlišení současných ekonomických a kulturních faktorů a jejich relevance pro vysvětlení fenoménu). Přesto dočasnost spojená se *singles* – nejistota jejich vztahů charakteristických chybějící vizí, která se již stává souběžnou normou k normě tradiční (spojené s rodinným projektováním do budoucnosti v moderní éře), je v českém i západním kontextu znakem nástupu post-modernity na úrovni uspořádání partnerského života.

³⁷ To ovšem neznamená plošné uplatnění těchto značně specifických kategorií vztahů indikovaných pro tuto konkrétní skupinu v dalších segmentech české společnosti (i když nevyklučuje jejich průnik – např. i prostřednictvím kategorie vztahu – ženatí/vdané milenci a milenky).

MARCEL TOMÁŠEK (*Institut pro výzkum reprodukce a integrace společnosti při FSS MU*) vystudoval sociologii na Středoevropské univerzitě ve Varšavě a politologii a historii na Univerzitě Palackého v Olomouci. Vedle studia na Středoevropské univerzitě a Škole společenských věd při Institutu filozofie a sociologie Polské akademie věd ve Varšavě absolvoval studijní pobyty v Transregionálním centru pro demokratická studia na New School University v New Yorku, na Miamské univerzitě v Ohiu a na Aarhuské univerzitě. Kromě výzkumu singles a nových modelů partnerského soužití se věnuje problematice společenských změn ve středoevropských společnostech a sociální změně obecněji.

Zdroj dat

Singles 2003–2005, soubor 38 rozhovorů s ekonomicky samostatnými mladými lidmi bez partnera. IVRIS FSS MU, Brno.

Literatura

- Axinn, G. W., S. J. Berber. 1997. „Living Arrangements and Family Formation Attitudes in Early Adulthood.“ *Journal of Marriage and Family* 59 (3): 595–611.
- Bartoňová, D. 2005. „Cenzové domácnosti jednotlivců v České republice v poslední třetině 20. století.“ *Demografie* 47 (2): 77–86.
- Bauman, Z. 2001. *The Individualized Society*. Cambridge: Polity Press.
- Bawin-Legross, B. 2004. „Intimacy and the New Sentimental Order.“ *Current Sociology* 52 (2): 241–250.
- Bawin-Legros, B., A. Gauthier. 2001. „Regulation of intimacy and love semantics in couples living apart together.“ *International Review of Sociology* (11) 1: 39–46.
- Beck, U. 1992. *Risk Society: towards a New Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Beck, U., E. Beck-Gernsheim. 1995. *The Normal Chaos of Love*. Cambridge, Oxford: Polity Press.
- Beck, U., E. Beck-Gernsheim. 2002. *Individualization*. London: Sage.
- Bellah, R. N. et al. 1985. *Habits of the Heart: Individualism and Commitment in American Life*. Berkeley: University of California Press.
- Benešová, V. 2001. „Současné demografické změny podle výsledků sociologických výzkumů.“ *Demografie* 43 (2): 111–124.
- Bourdieu, P. et al. 1997. *The Weight of the World: Social Suffering in Contemporary Society*. Cambridge: Polity Press.
- Cargan, L., M. Melko. 1982. *Singles: Myths and Realities*. Beverly Hills: Sage.
- Cargan, L., M. Melko. 1992. „Being Single on Noah's Ark.“ Pp. 420–426 in L. Cargan (ed.) *Marriages and Families: Coping with Change*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall.
- Castel, R. 1995. *From Manual Workers to Wage Laborers: Transformation of the Social Question*. New Brunswick: Transaction Publisher.
- Černá, K. 2005. „Pohled na kohabitaci a rodinu v České republice a Velké Británii z hlediska evropské studie hodnot.“ *Demografie* 47 (2): 87–95.
- de Singly, F. 2000. *Le soi, le couple et la famille*. Paris: Nathan.
- du Bois-Reymond, M. 1998. „I don't want to commit myself yet': Young Peoples's Life Concepts.“ *Journal of Youth Studies* 1 (1): 63–79.

- Ermisch, J. 2000. *Personal Relationships and Marriage Expectations: Evidence from the 1998 British Household Panel Survey*. ISER Working Papers, Paper 2000 – 27. Colchester: University of Essex.
- Ermisch, J., M. Francesconi. 2000. „Patterns of Households and Family Formation.“ Pp. 21–44 in R. Berthoud, J. Gershuny (eds.) *Seven Years in the Lives of British Families: Evidence on the Dynamics of Social Change from the British Household Panel Survey*. Bristol: Policy Press.
- Ettlerová, S., B. Matějková. 2004. *Rodinné chování a bytová situace mladé generace – souvislosti s partnerským, sňatkovým a natalitním chováním*. Praha: VUPSV.
- Gallandem, O. 1984. „Précarité et entrée dans la vie.“ *Revue Française de Sociologie* 25 (1): 46–66.
- Giddens, A. 1991. *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, A. 1992. *The Transformation of Intimacy: Sexuality, Love and Eroticism in Modern Societies*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, A. 1994. „Living in a Post-traditional society.“ Pp. 56–109 in U. Beck, A. Giddens, S. Lash. *Reflexive Modernization. Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order*. Cambridge: Polity Press.
- Glaser, B., A. Strauss. 1967. *The Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research*. Chicago: Aldine Publishing Company.
- Hakim, C. 1997. „A Sociological Perspectives on Part-time Work.“ Pp. 22–70 in H. P. Blossfeld, C. Hakim (eds.) *Between Equalization and Marginalization: Women Part-time Workers in Europe and the USA*. Oxford: Oxford University Press.
- Hakim, C. 2000. *Work-lifestyle choices in the 21st century: Preference theory*. Oxford: Oxford University Press.
- Harrison B., B. Bluestone. 1988. *The Great U-turn Corporate Restructuring and the Polarizing of America*. New York: Basic Books.
- Heath, S. 2004. „Peer-Shared Households, Quasi-communes and Neo-Tribes.“ *Current Sociology* 52 (2): 161–179.
- Heath, S., E. Cleaver. 2003. *Young, Free and Single? Twenty-somethings and Household Change*. New York: Palgrave.
- Hochschild, A. R. 1997. *The Time Bind: When Work Becomes Home and Home Becomes Work*. New York: Metropolitan Books.
- Honneth, A. 2004. „Organized Self-Realization; Some Paradoxes of Individualization.“ *European Journal of Social Theory* 7 (4): 463–478.
- Chander, J., M. Williams, M. Maconachie, T. Collett, B. Dogeon. 2004. „Living Alone: Its Place in Household Formation and Change.“ *Sociological Research Online* [online] 9 (3) [cit. 20. 9. 2005] Dostupné z: <www.socresonline.org.uk/9/3/chandler.html>.
- Jamieson, L. 1999. „Intimacy Transformed? A Critical Look at the ‚Pure Relationship‘.“ *Sociology* 33 (3): 477–494.
- Jamieson, L., R. Stewart, Y. Li, M. Anderson, F. Bechhofer, D. McCrone. 2003. „Single, 20 – something and Seeking?“ Pp. 135–154 in G. Allan, G. Jones (eds.) *Social Relations and the Life course*. Basingstoke: Palgrave.
- Juříčková, L. 2005. *Bezdětnost v České republice* [online]. Praha: Demografické informační centrum [cit. 24. 7. 2005]. Dostupné z: <http://www.demografie.info/?cz_detail_clanku&ar+clID=118>.
- Kaufmann, J. C. 1999. *La Femme Seule et Le Prince Charmant*. Paris: Nathan.
- Kučera, M. 1997. „K interpretaci charakteristiky demografických procesů v České republice.“ *Demografie* 39 (4): 269–270.
- Kuchařová, V., A. Nedomová, L. Zamykalová. 1999. *Předpoklady sňatkového chování mladé generace*. Praha: VUPSV.

- Lash, C. 1978. *The Culture of Narcism*. New York: Norton.
- Levin, I. 2004. „Living Apart Together: A New Family Form.“ *Current Sociology* 52 (2): 223–240.
- Pahl, R. 1995. *After Success Fin-de-Siecle Anxiety and Identity*. Polity Press: Cambridge.
- Paloncyová, J. 2002a. *Rodinné chování mladé generace*. Praha: VÚPSV.
- Paloncyová, J. 2002b. *Změny české rodiny: mladá generace a demografický vývoj*. Praha: VÚPSV.
- Paloncyová, J. 2004. *Domácnosti a rodiny podle výsledků sčítání lidu, domů a bytů*. Praha: VÚPSV.
- Rabušic, L. 1996. „O současném vývoji manželského a rodinného chování v České republice.“ *Demografie* 38 (3): 173–179.
- Rabušic, L. 1997. „Polemicky k současným změnám charakteru reprodukce v ČR (sociologická perspektiva v demografii).“ *Demografie* 39 (2): 114–119.
- Rabušic, L. 2001. *Kde ty všechny děti jsou?* Praha: Sociologické nakladatelství.
- Radimská, R., M. Tomášek. 2003. „Singles – nový životní styl a jeho genderová specifika v České republice.“ *Gender, rovné příležitosti, výzkum* 4 (1–2): 10–12.
- Rhodes, A. R. 2002. „Long-distance Relationships in Dual-career Commuter Couples: A Review of Counseling Issues.“ *The Family Journal: Counseling and Therapy for Couples and Families* 10 (4): 398–404.
- Roseneil, S., S. Budgeon. 2004. „Cultures of Intimacy and Care Beyond ‚the Family‘: Personal Life and Social Change in the Early 21st Century.“ *Current Sociology* 52 (2): 135–159.
- Rychtaříková, J. 1996. „Současné změny charakteru reprodukce v České republice a mezinárodní situace.“ *Demografie* 38 (2): 77–89.
- Rychtaříková, J. 1997. „Nechci této společnosti namlouvat, že se nic neděje.“ *Demografie* 39 (4): 267–268.
- Srp, V. 1997. „Rabušic kontra Rychtaříková.“ *Demografie* 39 (4): 270–271.
- Staples, R. 1981. *The World of Black Singles: Changing Patterns of Male-Female Relationship*. Westport: Greenwood.
- Stein, J. P. 1981. „Understanding Single Adulthood.“ Pp. 9–20 in J. P. Stein (ed.) *Single Life: Unmarried Adults in Social Context*. New York: St. Martin's Press.
- Strauss, A., J. Corbinová. 1998. „Grounded Theory Methodology: An Overview.“ Pp. 158–183 in N. K. Denzin, Y. S. Lincoln (eds.) *Strategie of Qualitative Inquiry*. Thousand Oaks, London, New Dehli: Sage.
- Strauss, A., J. Corbinová. 1999. *Základy kvalitativního výzkumu*. Albert: Boskovice.
- Tomášek, M. 2003a. „Singles ve světle měnících se typologií a definic: K aktuálně probíhajícímu výzkumu.“ Pp. 225–233 in P. Mareš, T. Potočný (eds.) *Modernizace a česká rodina*. Brno: Barrister & Principal.
- Tomášek, M. 2003b. „Singles v České republice; o aktuálně probíhajícím výzkumu.“ *Gender, rovné příležitosti, výzkum* 4 (3–4): 6–7.
- Tomášek, M. 2004. „Sami, ale ne úplně; nové vztahy – vznik alternativních forem k tradičním vztahům v ČR.“ *Gender, rovné příležitosti, výzkum* 5 (4): 16–19.
- Trost, J. 2003. „Scandinavia.“ Pp. 1395–1402 in J. J. Ponzetti, Jr. (ed.) *International Encyclopedia of Marriage and Family* [online]. Vol. 3. New York: Macmillan Reference USA, Gale Virtual Reference Library, Thomson Gale, School of Social Studies. [cit. 12. 7. 2005] Dostupné z: <<http://find.galegroup.com/gvrl/infomark.do>>.
- Villeneuve-Gokalp, C. 1997. „Living as a Couple but Living apart.“ *Population* 52 (5): 1059–1081.
- VÚPSV. 2003. *Bydlení mladé generace 2003. Dotazníkové šetření*. Praha: VÚPSV, Universitas.
- Vymětalová, S. 2000. „Partnerský vztah.“ Pp. 99–133 in L. Fialová, D. Hamplová, M. Kučera,

- S. Vymětalová. *Představy mladých lidí o manželství a rodičovství*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Watters, E. 2004. *Urban Tribes*. London: Bloomsbury.
- Yankelovich, A. D. 1981. *New Rules: Searching for Self-fulfilment in World Turned Upside Down*. New York: Random House.
- Zajicek, A., P. R. Koski. 2003. „Strategies of Resistance to Stigmatization among White Middle-Class Singles.“ *Sociological Spectrum* 23 (3): 377–403.

SP

SOCIÁLNÍ PRÁCE SOCIALNA PRÁCA

vydává Asociace vzdělavatelů v sociální práci

4/05

PROBACE A MEDIACE

O čem se mluví

- _ Zrod Probace a mediační služby souvisí se zaváděním alternativních postupů
- _ Trest obecně prospěšných prací byl navržen pro pachatele nepříliš závažných trestných činů
- _ Věk mladistvého má na ukládání trestu podstatný vliv
- _ Krádež kol vyřešila mediaci
- _ Odsouzení muži pracují na zvelebení areálu
- _ Mediaci umožňuje rychlé a kultivované mimosoudní řešení konfliktů
- _ Mediaci se učí na školách a praktikuje v občanském poradnictví
- _ Vysledovat počátky mediaci je obtížné

- _ Mediaci v netrestních věcech aneb Normální je nesoudit se
- _ Okamžik nabízí nejen osobní asistenci a průvodcovskou službu nevidomým

Fakta vyhlášky

Zákon 218/2003 Sb. o soudnictví ve věcech mládeže

Pohledy na věc

Zákon přinesl posílení možnosti orgánů činných v trestním řízení: M. Prokeš

Akademické statě

M. Šišiáková: Podmínky výchovy v romských sociálně vyloučených rodinách a prevence delikvence romských adolescentů

B. Balogová: Terénne sociálne služby pre seniorov na Slovensku

J. Prior: *Etika ctností Alistaira Macintyra v kontextu praxe sociální péče*

M. Šveřepa: *Sociální práce a média*

Studentské práce

Z. Bořilová: *Mediace v trestní justici v ČR*

J. Pažoutová-Růžičková: *Postavení mládeže v trestní justici*

Školy se představují

VOŠ Prachatice: *Dobré sociální klima ve škole umožňuje demokratický styl vedení*

Inspirace pro praxi

Kampaň pro kulturní a smysluplnou péči o seniory

Zjevný bezdomovec Jižního Města

Objednávejte poštou, telefonem, e-mailem
Časopis SOCIÁLNÍ PRÁCE / SOCIALNA PRÁCA
Joštova 10, 602 00 Brno
Tel.: +420 549 496 428
e-mail: socialni_prace@quick.cz www.socialniprace.cz

V současnosti jediný oborový časopis sociálních pracovníků v ČR a na Slovensku